

ЛЕГЕНДАРНИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ НА КИТАЙ – ТРИМАТА ГОСПОДАРИ

Яна Шишкова

Традиционно се смята, че китайската цивилизация се е зародила с развитието и сливането на две неолитни култури – Яншао (5000–3000 г. пр.н.е.) и Луншан (3000–2000 г. пр.н.е.), съществували по централното, а по-късно и по долното течение на река Хуанхъ. Именно през тези култури се преминава напълно към уседнал начин на живот, отглеждат се домашни животни и зърнени култури, развиват се занаятите и търговията и се генерира достатъчен излишък за издръжката на прослойка от населението, която да не участва пряко в осигуряването на хранителни запаси и дейностите, свързани с физическото оцеляване на племето. През културата Луншан се появяват укрепени със стени и ровове населени места, което предполага и наличието на стройна организация във военно отношение. Именно с развитието на търговията и военното дело, се появява и необходимостта от силни владетели, които да регулират и планират тези процеси (Малявин 2001: 67–68).

Първите владетели, които самият Конфуций смята за съвършени и дава като пример за подражание, са Тримата господари (*сан хуан*) и Петимата императори (*у ди*). Според историческите летописи те живеят през епохата на Неолита и царуват от 3500 до 2000 г. пр.н.е. Те се явяват както митични персонажи, превърнати в исторически личности, така и основни културни герои, научили китайския народ на редица важни знания и умения. Преди да се спрем подробно на всеки от тях обаче, първо следва да изясним някои особености на китайската митология, както и източниците, от които черпим сведения за тези владетели.

ОСОБЕНОСТИ НА КИТАЙСКАТА МИТОЛОГИЯ

Китайската митология се отличава с три основни характеристики – стремеж към историзация на митовете, влияние на конфуцианската догма, фрагментарност и разпокъсаност на сюжетите,

които понякога се срещат само под формата на име или кратко описание на важно събитие, без да се изясняват подробностите.

Историзацията е стремеж да се придадат човешки качества на даден митичен персонаж, разполагането му в определен времеви период и създаване на негова биография. Не бива да се забравя, че най-древният митологичен пласт датира от Бронзовата епоха, когато се формира обликът на китайската цивилизация. Затова голяма част от постиженията на китайския народ са превърнати в митове за културни герои, които учат хората на определени знания и умения. Тези легендарни герои, в прочита на конфуцианците, се превръщат в съвършени владетели и стават еталон за подражание на поколенията и по този начин се превръщат в част от историята, като престават да функционират като митични персонажи (Юань Кэ 1965:3–4).

Конфуцианството се превръща в държавна идеология през II в. пр.н.е., когато ханският император Уди (141–87 г. пр.н.е.) канонизира основателя на учението Кундзъ, известен повече като Конфуций (551–479 г. пр.н.е.), и повелява да му бъдат принасяни жертвоприношения. Лу Сюн¹ в книгата си „Кратка история на художествената проза“ говори за фокусирането на конфуцианската догма върху етиката, наставленията касаещи семейните устои, управлението на държавата и умиротворяването на Поднебесната, като в същото време фантастичните предания за богове и демони напълно се отричат от Конфуций и неговите ученици. И наистина, когато конфуцианството става господстваща идеология в Китай, митовете постепенно изчезват или се превръщат в част от историята, но само ако се явяват илюстрирация на конфуцианския мироглед.

Съществуват множество примери за подобни трансформации. Например в оригиналният мит Хуанди (Жълтия император) е божество покровител на посоката Център и е с четири лица. При Конфуций, след ловко тълкуване на мита, се оказва, че Хуанди всъщност не е с четири лица, а е изпратил четирима сановници по четирите посоки на света и им възложил да ги управляват. Друг пример е промяната в образа на Куей (един от противниците на Жълтия император), който според „Каталог на планините и моретата“ е странно едноного същество, а в „Книга на документите“ (“Шудзин”), част от конфуцианското Тринадесетокнижие, вече се появява като сановник отговарящ за музиката при император Шун (Юань Кэ 1965: 6).

За налагането на конфуцианското тълкуване на митовете твърде способства и едно събитие, довело до невъзпълнима с нищо загуба на познания за древността, а именно – унищожаването на огромен брой древни трактати от Циншъхуанди (259–210 г. пр.н.е.), първия император на Китай, обединил страната през III в. пр.н.е. Такова унищожаване е изглежда логично за времето си, защото е целяло както налагането на доктрината на княжество Цин, откъдето произхождал Циншъхуанди, така и уеднаквяването на писмеността, тъй като всяко от китайските княжества², които преди обединяването съществуват като отделни държавни образувания със собствено уникално развитие, е генерирало и свои разнописи на йероглифите, които произхождат от пиктограмите Дзягу-уън³. В същото време, до наши дни по този начин е достигнал ограничен брой източници, а почти всеки мит е бил обработен през призмата на господстващата идеология, което поставя под съмнение съответствието му с оригиналните народни вярвания.

Третият фактор, който влияе върху общото разбиране на китайската митология, е нейната фрагментарност. Сред паметниците от древността не се среща нито един, който да събере в едно целия китайски пантеон или да структурира митовете. В литературата се срещат само фрагменти, в повечето случаи под формата на философски притчи и илюстрации към философски разсъждения, мотиви и образи в поетични произведения, под формата на картина или фреска в изобразителното изкуство. По времето когато избухват „Стоте философски школи“ (V–IV в. пр.н.е.), митовете са все още широко популярни и познати на всеки, затова е било достатъчно само да се спомене името на даден митичен персонаж, за да се наблегне на характеристиките и качествата, които авторът би желал да илюстрира.

ИЗТОЧНИЦИ

Въпреки загубата на ценно познание, причинена от реформите на Циншъхуанди и фрагментарността, с която неминуемо се сблъсква всеки изследовател на китайската митология, до наши дни има запазени няколко древни паметника, които по-пълно представят народните вярвания на китайците. На първо място, това са книгите включени в конфуцианското Петокнижие⁴, като не бива да се забравя, че митовете в тях са подбрани, за да илюстрират определена концепция:

○ „Книга на песните” («Шъдзин»), една от книгите на Пето-книжието, сборник от народно песенно-поетично творчество от периода ок. X до IV в. пр.н.е. Чиновници от периода Джоу събират из цялата страна народни песни, за които се смята, че са били 3000 на брой. Самият Конфуций прави редакция на сборника и свежда песните до 300 „полезни”, а останалите изчезват за поколенията.

○ „Книга на документите” («Шудзин»), наричана още „Книга на историята”, „Книга на преданията”, още «Шаншу» („Древни писания”). Смята се, че е съставена от самия Конфуций. Съдържа 58 глави, като първите документи датират от XIV–XI век пр.н.е. В «Шудзин» се срещат фрагменти от митове, сказания за герои, исторически предания. Първите описания касаят управлението на император Яо, а последните записи са от 624 г. пр.н.е.

Освен трактатите от конфуцианския канон, важни източници на митологични сюжети и персонажи още са:

○ „Каталог на планините и моретата” («Шанхайдзин») – основен източник за всеки изучаващ китайската митология. За този трактат философът Уан Чун в своите „Критични есета” пише: „Когато Ю и И усмирявали водите на Потопа, Ю се заел с усмиряването на водите, а И – със записване на сведения за разнообразните неща. Колкото и далечни да били земите зад планините и моретата, те (двамата) навсякъде обиколили, всичко разгледали и за всичко чули. И създали те «Шанхайдзин»”. Книгата съдържа осемнайсет *дзюен* (свитька) и действително представлява каталог на фантастични земи, чудновата флора и фауна, небесни духове и земни демони и най-различни митични създания, които от край време присъстват навред като символи и изображения в китайската култура. Авторът на «Шанхайдзин» е неизвестен. Предполага се, че каталогът е написан от няколко души в различни епохи времена (Юань Кэ 1965:6–8).

○ „Небесата питам” («Тиен уън»). Този поетичен сборник се приписва като авторство на първия известен поет на Китай – Цю Юен (ок. 340–278 г. пр.н.е.). В сборника под формата на въпроси в поетични строфи се дава панорама на китайската митология, съществува великолепен превод на български на проф. Б. Беливанова. Сред дру-

гите произведения на Цю Юен особено свързана с митичните създания е поемата „Скръб“ («Лисао»).

О „Исторически записки“ («Шъдзи») на първия китайски историк Съма Циен (145 или 135–86 г. пр.н.е.). В „Исторически записки“ се проследява историята на Китай от 2600 г. пр.н.е., когато царува Жълтия император, до династия Хан, през която живее авторът. В трактата има общо 12 биографии на владетели (бъндзи), 10 хронологии на събития (бяо), 8 глави документи (шу) върху икономиката и други аспекти, 30 глави с история на прочути феодални родове (шъдзя) предимно от периода Пролети-Есени и Воюващи царства, както и 70 индивидуални и колективни биографии.

Освен гореизброените източници, почти във всеки философски трактат от епохата на „Стоте философски школи“, както и историческите летописи, а по-късно и религиозните съчинения, се срещат откъслечни фрагменти, които засягат митологичните сюжети. През XX век, след падането на манджурската династия Цин (1644–1911), се наблюдава едно завръщане към древните корени и митологията, което намира отражение в произведенията на автори като Лу Сюн („Стари легенди разказани по нов начин“ и редица сатири), Джун Юлун, историка Чън Джъчан, която под формата на класически роман се опитва да свърже древните митове с най-новите историко-етнографски концепции и др.

Първото фундаментално изследване, което успява да обедини множеството парченца от сюжети и персонажи в едно, е „Митове на древен Китай“ на професор Юен Къ и на него се базират огромна част от по-късните изследвания на китайски и чуждестранни автори.

ТРИМАТА ГОСПОДАРИ

Тримата господари са основни фигури в китайския пантеон. В древните трактати се обозначават като първите владетели на Китай, което отново показва дълбоката връзка между митологичната и историческата традиция. В достигналите до нас източници съществуват цели шест версии за това кои точно са те:

– «Шъбън»⁵, «Ди уан шъси»⁶ и «Ди уан шъдзи»⁷ Тримата господари са Фуси, Шъннун и Хуанди;

– В «Шъдзи» на Съма Циен – Небесният повелител, Земният повелител и Повелителят на планината Тай⁸;

– «И-уън лейдзю»⁹ – Небесният повелител, Земният повелител и Човешкият повелител;

– «Байху тун-и»¹⁰ дава две версии – според едната Тримата господари са Фуси, Шъннун и Джужун, а според другата – Фуси, Шъннун и Суейжън (тази версия се среща и в «Шаншу даджуан»¹¹).

– «Тундзиен уайдзи»¹² – Фуси, Шъннун и Гунгун.

– «Фънсу тун хуанба»¹³ и «Чун-циу юенминбао»¹⁴ – Фуси, Ню-уа и Шъннун;

В тези източници са споменати следните персонажи: Фуси, Шъннун, Хуанди, Суейжън, Ню-уа, Джужун, а също и Небесният повелител, Земният повелител, Човешкият повелител и Повелителят на планината Тай. Към митологичния пласт, който се развива от дълбоката древност, от тях се отнасят Фуси, Ню-уа, Шъннун, Хуанди, Суейжън и Джужун.

Хуанди, според официално приетата версия, се отнася към Петимата императори, които властват след Тримата господари, затова в дадената статия няма да се спираме на него. Небесният, Земният, Човешкият повелител и Повелителят на планината Тай се отнасят към даоистките вярвания, които се развиват от VI в. пр.н.е. (а по-вероятно от Джуандзъ, който живее през IV–III в. пр.н.е.) нататък и се явяват илюстриращи определена философска концепция, която има сравнително слаба връзка с оригиналните народни вярвания. Именно затова ще разгледаме онези персонажи, които не само се отнасят към най-древните вярвания, но се явяват и основни културни герои на Китай.

ФУСИ И НЮ-УА

Фуси¹⁵ (наричан още Паоси, Хуанси, Тайхао и др.) е един от най-известните герои в китайската митология. Той е първият от Тримата господари, управлява в периода 2852–2697 г. пр. н. е. Участва в повторното създаване на хората след Потопа, създава брачната институция, учи хората да готвят, да ловят риба с мрежи и животни с желязни оръжия, още изобретява триграмите Багуа, които по-късно залягат в основата на «Идзин»¹⁶.

Макар в източниците никъде пряко да не се указва връзката между Фуси и Ню-уа¹⁷, в откритите изображения в гробници от динас-

тия Хан (III в. пр.н.е. – III в. сл.н.е.)¹⁸, те се явяват централни образи. Изобразени са с глави и тела на хора и драконови (змийски) опашки от кръста надолу, които често са преплетени в основата си. Те държат в ръцете си слънцето с изобразена златна врана (Фуси) – първоначалото *ян*, и луната с изобразена златна жаба (Ню-уа) – първоначалото *ин*, от което е видно че към I в. пр.н.е. те неизменно биват обвързани с древната концепция за двете първоначала, от които се състои целият свят.

За произхода на Фуси съдим по откъс от загубения трактат «Шъхан шъну», запазен в една от многобройните енциклопедии, който гласи следното: „Следа от голяма стъпка се появява в Лейдзь (Гръмотевичните блата). Хуасю стъпила в нея, след което родила Фуси”. Концепцията за зачеването като следствие от стъпването в божествена следа се среща още в преданието за Цан Юен, майката на Хоудзь, което е записано най-малко осемстотин години по-рано в «Шъдзин». Така и двамата герои имат божествен произход. За това кой е оставил този гигантски отпечатък, възможен отговор намираме в «Шанхайдзин», където четем: „В Гръмотевичните блата живее Лейшън (Бога на гръмотевицата), който има тяло на дракон и човешко лице”.¹⁹ Така, според мястото на обитаване, възможният божествен баща на Фуси е именно Бога на гръмотевиците, с който го намираме свързан и в легендата за Потопа, която ще приведем по-надолу.

«Шанхайдзин» дава и втора концепция за неговия произход, като отбелязва, че „Фуси обитава района на Високото дърво²⁰”. Според Юен Къ, този пасаж следва да се разбира, че Фуси се е „спуснал по Високото дърво”, което го свързва с небесните жители и Небесните палати, които те обитават.

За Фуси още знаем, че е един от Петте владетели на Петте посоки. В трактата «Хуайнандзь»²¹ четем следното: “Изтокът е дърво. Негов владетел е Великият Блясък, или Тайхао. Това е Фуси, чийто помощник е Гоуман. В ръка той държи пергел и властва над пролетта. Божество на тази посока на света е Суейсин²², а нейно животно е Дзанлун (Бледозеления Дракон).” Достигналите до нас източници не дават ясно описание на делата на Фуси като повелител на Изтока. Много по-развит е митът за Потопа, съхранил се в сказанията на народите яо, мяо, и, тун и др., в който той се явява основно действащо лице:

Легенда за Бога на гръмотевиците

Според легендата, веднъж се разразила страшна буря. Един мъж, предчувствайки, че се задава голямо бедствие, приготвил една желязна клетка и зачакал край нея с копие в ръка. И наистина, от небето се спуснал крилатият синелик Бог на гръмотевицата. Мъжът го затворил в клетката и тръгнал към пазара да купи подправки, с които да сготви и изяде страшния бог. Той заръчал на двете си деца в никакъв случай да не дават и капка вода на бога, но те не го послушали, смилели се над жалостивите молби на Бога на гръмотевицата и му дали няколко капки вода. Богът възвърнал силите си, счупил клетката и за благодарност дал на децата зъб от устата си. Те го посадили в земята и съвсем скоро от него пораснала тиква кратуна. Баща им в това време построил за три дена железен кораб. Точно привършил и от небето се излял страшен порой, който залял цялата земя наоколо.

Братът и сестрата се скрили в тиквата и се понесли по водите, а баща им с железния кораб се изкачил на гребена на вълните чак до небесните порти и започнал да удря по тях. Небесният повелител се уплашил и заповядал на Бога на гръмотевиците да спре пороя. Той се подчинил и спрял водите толкова внезапно, че железният кораб в миг паднал от хиляда крачки на земята, разбил се на парчета, храбрият мъж, който дръзнал да се бори с Бога на гръмотевиците умрял на място. Братът и сестрата преживяли бедствието укрита в тиквата, затова по-късно им дали имената Братът тиква (Фуси) и Сестрата тиква (Нюгуа).

Този мит отново указва тясната връзка на Фуси с Бога на гръмотевицата. В различните легенди се говори винаги за Фуси в двойка с женско божество или за Ню-уа в двойка с мъжко божество. Никъде изрично като партньори те не се свързват заедно, но самите легенди се обединяват около едни и същи мотиви, затова е прието да се смята, че Сестрата тиква (Нюгуа) всъщност е богинята Ню-уа.

Самото име Ню-уа (女媧) е много интересно, тъй като йероглифът 媧 „уа“ няма самостоятелни значения (твърде рядко явление в китайския език) и се среща само в това име. В първия тълковен речник на китайския език «Шуоуъндзиедзъ» на Сю Шън (ок. 100 г.) *гуа* е отбелязан със значение на женско божество.

Дали тогава е твърде смело да се допусне, че Ню-уа е възможна транслитерация от името Ной, който е добре познат от библейското предание за Потопа и всъщност приказката да е отражение на действителен случай? В подкрепа на подобно твърдение е откритието на т.нар. „Аралатска аномалия” – огромен дървен кораб, заседнал в ледниците на Арарат, който съвпада с размерите на Ноевия ковчег дадени в Битие (гл. 6–9), а именно – 135 м дължина, ширина 22,5 м и височина 13,5 м в съвременни мерки. За този кораб говори още прочутият халдейски астроном Берос (280 г. пр. н. е.), Йосиф Флавий, юдейски историк I в., както и Николай Дамаскин (също I в.), историк, възпитател на децата на Антоний и Клеопатра. Направени са множество опити за организиране на научна експедиция още от XIX в, но най-успешна се оказва експедицията на френския предприемач Фернан Навара. През 1955 г. той не само че намира кораба, но и успява да отчупи дълго един метър парче от корпуса, което, след лабораторни изследвания проведени в Египет, е определено на възраст 5000 години. В научните среди се допуска, че парчето би могло да бъде действително от оригиналния Ноев ковчег.²³

Фуси и Ню-уа създават хората

Митът за това как братът и сестрата Фуси и Ню-уа встъпили в брак и сложили началото на човешкия род е описан в книгата «Ду-иджъ» („Описание на неповторимото и странното”) на Ли Жун от династия Тан (618–907). Там четем: „В древността, когато вселената тъкмо била сътворена, живеела Ню-уа със своя брат в планините Кунлун²⁴, а хора в Поднебесната все още нямало. Решили те да станат мъж и жена, но изпитали срам. Тогава братът завел сестрата на върха на Кунлун и изрекъл заклинание: „Ако на небето е угодно да се оженим, нека тогава димът (от запаления жертвен огън) се устреми право нагоре, ако ли не – нека димът се разсее.” Димът се издигнал нагоре. Тогава сестрата се доближила до брат си, държейки сплетено от треви ветрило, за да прикрие лицето си. Така съвременният обичай да се държи ветрило на сватбата произхожда именно от тук.” Този откъс, освен по-късният мотив с ветрилото, отразяващ подчиненото положение на жената в по-късни времена, се явява твърде ценен, тъй като съхранява древния мит и съответства на сказа-

нията за брака на Фуси и Нью-уа, които съществуват и досега у народите в югоизточен Китай.²⁵

Друг вариант на същия мотив представя продължението на историята за Бога на гръмотевицата. След като братът и сестрата се спасили от потопа и излезли невредими от тиквата кратуна, те видяли, че на земята не са останали други хора. След известно време, когато вече пораснали, братът пожелал да се ожени за сестра си. Тя дълго отказвала, най-накрая предложила да тичат около голямо дърво и, ако той успеел да я настигне, тя щяла да се съгласи. Дълго се гонели те, докато накрая братът измислил хитър план – обърнал се на другата посока и я пресрещнал. От техния брак се родило парче месо. Те твърде се учудили и решили да разрежат месото на множество парченца. После загърнали парченцата в плат и започнали да се изкачват по небесната стълба²⁶. На половината път се извил вихър, изтръгнал от ръцете им вързопа и разхвърлял всички парченца по посоките на света. Като паднали на земята, от всяко парченце се появил човек. Онези, които паднали върху листа, започнали да се наричат с фамилията Йе – „лист“, които паднали върху дървета, започнали да се наричат Му – „дърво“ и върху каквото паднали парченцата, такава фамилия на предмета взимали.

Великите дела на Фуси

Древните митове приписват множество героични дела на Фуси. Според изгубеното произведение «Хъту тинфудзуо»: „Въздавайки жертва на боговете, Фуси пробил с въртене дървото и запалил огън“ – така той дал на хората огъня. В други източници обаче фигурират и други герои с такива заслуги. Един от тези герои е Суейжън (Огненият човек), който според някои източници също е причисляван към Тримата господари. Според изследването на Юен Къ, Фуси, като син на Бога на гръмотевицата, предава огъня, който възниква при падането на гръм и се появява по естествен начин, докато Суейжън е този, който по-късно предава уменията за палене на огън с триене.²⁷

Фуси още учи хората да плетат мрежи, да ловят риба, създава 35-струнен музикален инструмент и учи хората как да свирят на него. Помощникът му Гоуман предава уменията да се плетат примки и ловят птици. Сред най-важните му дарове е изобретяването на

Багуа – триграмите, залегнали в основата на „Канон на промените”. Един ден Фуси начертал осем комбинации от прекъснатата и непрекъснатата черта и се получили следните знаци:

	циен – небе
	кун – земя
	кан – вода
	ли – огън

	гън – планини
	джън – гръм
	сюн – вятър
	дуй – блато

Тези няколко знака – символа обхващат различни явления във вселената, а хората ги използват, за да запишат събития от живота си.

НЮ-УА

В първия тълковен речник “Шуо-уъндзиедзь” (ок. 100 г.), съставителят Сю Шън описва Ню-уа като сестра и едновременно съпруга на Фуси. В храма Улян в Дзясян, провинция Шандун, е запазена фреска от периода Източна Хан (25–220), на която Фуси и Ню-уа са изобразени като хора, от кръста на които започват опашки подобни на змийските.

Фуси и Ню-уа, фреска от епохата Източна Хан (25-220), запазена в храма Улян в Дзясян, провинция Шандун

Извън връзката си с Фуси, Ню-уа е известна основно с оправянето на последиците от катаклизма, причинен от епичната битка между Джуансю и Гунгун²⁸, както и създаването на хората от жълта глина.

Древните китайци очевидно са познавали добре топографията на Китай, тъй като не само са обобщили тези познания в трактат, като „Каталог на планините и моретата”, но и са измислили обяснение защо на запад има високо планинско плато, а на изток няма земя, а океан. Обяснението, което ни предоставя митологичният сюжет, се крие в битката на Джуансю, владетел на Севера и един от Петимата императори, с Гунгун²⁹ за трона на Сина на Небето³⁰. Според „Небесата питам”, Гунгун загубил в битката и в яда си ударил една от планините подпори на небето. Отчупил се върхът на планината, която от тогава била наречена Буджоушан (Нашърбената планина), и цялото Небе се наклонило на северозапад, затова и слънцето, луната и звездите залязват нататък, а земята престанала да изпълва югоизтока, появил се океан, към който „са устремени всички реки и всичкият прах”.³¹

След битката, според една от поемите в «Чуцъ»³², Ню-уа се трудела неуморно ден и нощ да поправи щетите. Тя разтопила петцветни камъни и залепила с тях пукнатината в небето. Мотивът с разтопените камъни се среща още в «Лиедзъ», глава 5, макар там да не се говори за оправяне на последици от страшна битка, а за изначално допуснато несъвършенство в небето, което се нуждаело от укрепване. „След като запоила небето, Ню-уа подпряла с четирите крака на великата костенурка Ао, убила Черния дракон и помогнала на Дзиджоу, после с помощта на пепел от тръстика преградила пътя на заливащите земята води. Лазурното небе било запоено, четирите полюса оправени, водите – изсушени, в Дзиджоу настанал мир, злите твари били умъртвени, а добрите хора – породени наново. След това Ню-уа нарамила квадратната Земя, обгърнала в обятията си небесния кръг³³, направила пролетта мека, лятото – жежко, есента – убиваща, а зимата – предпазваща. Прочистила онова, което препятствало на свободното движение на *ин* и *ян*.” («Хуайнандзъ», глава 6). Въпреки положения труд, усилията очевидно не били достатъчни, защото Ню-уа така и не успяла да възвърне на света първоначалния облик – небето останало наклонено на северозапад, а земята от тогава свършвала на югоизток.

След тежкия труд, Ню-уа седнала да си почине и, „докато почивала, оформила човешки фигури от жълта глина, вдъхнала в тях живот и способност да раждат деца” («Чуцъ», глава 3). Във «Фънсу тун-и» този мотив се доразвива:

„Разправя се сред народа, че когато небето и земята се отделили вече едно от друго, хора още нямало. Тогава Ню-уа (Ню-уа) започнала да извайва хората от глина. Това била толкова бавна и тежка работа, че не можела да я довърши. Тогава взела една клонка и я потопила в калта. Измъкнала я и, отърсвайки калта от нея, създала хората. Затова заможните и достопочтените били направени от глина, а бедняците и нисшите съсловия се родили от калните пръски.”

В тази легенда несъмнено се вижда по-късната трактовка, която дава обяснение на класовото разделение, но все пак се е запазил и архаичният елемент, според който Ню-уа не просто създава хората, но не се ограничава само с една двойка, както други демиурзи, а едновременно населва с много хора земята (Кюнстлер 1987: 50).

Както и Пангу, главният демиург в китайската митология, така и Ню-уа, след смъртта си, чрез членовете си и тялото продължава да оформя света. В «Шанхайдзин», свитък 16, пише: „Има десет духа (като) хора, наричат се Вътрешностите на Ню-уа. (Вътрешностите) са се превърнали в духове. Живеят в полето Лигуан, живеят на кръстопът”.³⁴ Според тълкуванието на Яншина, този пасаж отново потвърждава ролята на Ню-уа като демиург, който не само е създал хората, но „след смъртта си се е превърнал във всичко съществуващо”. В трактовката на Юен Къ не става въпрос за всички вътрешности на Ню-уа, а само за червата ѝ, които се превърнали в десет духа. „Ако цели десет духа са възникнали от червата ѝ, то колко повече са се породили от останалите ѝ членове, за да помагат на хората” – възкликва той.

Устен орган шън

При Юен Къ четем за още една легенда свързана с Ню-уа – след сътворяването на хората, настъпили богати времена, когато без усилие хората имали всичко необходимо и били щастливи. Тогава богинята толкова се зарадвала, че дарила на своите деца музикалния инструмент шънхуан – малък устен орган с тринадесет тръбички, монтирани в изпъкналата част на тиква кратуна. Така богинята демиург станала и едно от божествата покровители на музиката (Юань Кэ 1965: 25).

ДЖУЖУН

Джужун³⁵, който според една от двете версии на трактата «Байху тун-и» също се явява един от Тримата господари, е божество на огъня и Южното море, както и на сезона лято. Той е един от боговете, които помогнали да се отдели небето от земята и да се въведе ред във Вселената, спряган е за помощник на Йенди (Огненият император). Според Бан Гу (I век), името му може да се тълкува като „Огнена змия”. Според «Шанхайдзин» Джужун е същество с тяло на звяр и човешко лице, като някои тълкуватели смятат, че е с очи на пчела и свинска зурла³⁶, което живее в планините Кунлун. Смята се, че е научил хората да владеят огъня, за тази чест обаче си съперничи с Фуси и Суейжън.

Според легендата, веднъж Джужун се спуснал от небето на земята, заживял край река Дзян и там породил водния демон Гунгун, който по-късно предизвикал великия катаклизъм, след схватката си с Джуансю. Джужун не одобрил действията му и сам опитал да го спре във велика битка. Бащата победил сина, след което Джужун се възвърнал отново на небето.

ШЪННУН

Шъннун³⁷ (Божествения земеделец) според някои източници е вторият владетел след Фуси. Управлява в периода 2838–2698 г. пр.н.е. Наричат го още Императора на Петте зърнени култури (Угу сиенди)³⁸, тъй като учи хората на земеделие и култивиране на растения.

Наричат го още Шъннуншъ³⁹, като терминът *шъ* има значение на клан, племе, род, дом, а може да означава и женско име (което е възможна отпратка към времената на матриархата и древния произход на този бог). Така или иначе, ако е съществувало племе Шъннун, то не бива да се смесва с персонажа Шъннун. В третото си значение *шъ* още означава „господин”, „почитаем” и е обръщение към извисен мъж, възможната трактовка в този случай е „почитаемият Шъннун”.

Майката на Шъннун била високопоставена девойка на име Андън от клана Лиешан. Тя забременяла от небесен дракон⁴⁰ и родила сина си край река Дзян (Roberts 2009: 107). Всяко божествено раждане по традиция е съпътствано от необичайни събития, като появяването на Шъннун на бял свят не правело изключение – в мига,

в който той се родил, бликнали девет кладенеца, които имали общ воден източник. Така, ако вадели вода от единия кладенец, водата в останалите се вълнувала.⁴¹

Според Съма Циен, Шъннун имал твърде необичаен вид – глава на бик и тяло на човек. Изобразяват го още облечен в зелени листа, тъй като живял в епохата, предшестваща появяването на дрехите. Той водел скромен живот и сам се трудел на полето – твърде неприсъщо за един бог поведение. По време на неговото управление нямало войни, хората живеели без закони и в пълна хармония (Roberts 2009: 107). Заради неговата скромност и човеколюбие Конфуций го поставя в редицата на съвършените владетели, от които всички останали следва да взимат пример.

Едно от най-важните умения, на които Шъннун учи хората, е да обработват земята и да садят зърнени култури. Смятан е за изобретател на първото рало. Според легендата, когато той пожелал да научи хората на земеделие, от небето паднали семена, които той засял в земята. Друг вариант на същия мотив срещаме при Уан Дзя⁴²:

„По времето на Йенди (Огнения император) прелетяла Джуняо (Пурпурната птица) с девет класа в човката си. Изпуснала ги на земята, а императорът ги събрал и засял из полята. Който хапне от туй зърно, ще доживее до дълбока старост и не ще умре”.⁴³

Освен на земеделие, Шъннун поставил началото на разменната търговия. Уан Фу в «Циенфулун»⁴⁴ отбелязва:

„И тогаз по пладне Божествения земеделец направил тържище. Свикал люде от цялата страна и им наредил да донесат стоки от всички земи. Наредил им да си ги разменят помежду си, а после да се завърнат по домовете си. И така всеки получил онова, което му било нужно.” (Кюнстлер 1987: 232)

Божественият земеделец още е почитан като Бог на медицината. В «Хуайнандзъ»⁴⁵ четем: „Божественият земеделец опитвал вкуса на всички растения и всеки ден по седемдесет пъти се тровел.” Той бил толкова обзет от желание да изучи свойствата на тревите, че накрая починал от отравяне, след като погълнал стоножка. Любопитна подробност е, че той още научил хората да пият преварена вода. Един ден Шъннун си почивал под сянката на храст след поредното натравяне и варял вода в котле, за да се прочисти. Неусетно

задрямал, а като се събудил, видял, че във водата от храста са се отронили три листа. Той се зарадвал твърде много, тъй като листата придали прекрасен аромат и наситен вкус на водата. Оказало се, че това били чаени листенца и така хората се научили да пият чай. Събитието очевидно е с огромна стойност, тъй като летописите дори указват годината, в която се е случило – 2737 г. пр.н.е. Според друга легенда, Шъннун имал прозрачно тяло и затова можел пряко да наблюдава ефекта, който растенията причинявали на организма. Той ползвал чая като противоотрова.

Смята се, че емпиричното познание от опитите си Шъннун описал в «Шъннун бънцаодзин»⁴⁵ – изгубен трактат, за който се предполага, че е съдържал описанието на 365 билки, минерали и животни, с описанията за лечебните им свойства и е записал традицията предавана от уста на уста в периода от 300 г. пр.н.е. до 200 г. от н.е.

Шъннун обичал да се весели след изморителния труд на полето, затова изобретил петструнен цин (подобен на цитрата), като усъвършенствал 35струнния инструмент на Фуси, и научил хората да свирят на него. Според легендата, този инструмент издавал приятни звуци, подобни на птича песен. По-късно неговият син изобретил инструмента *джун* и измислил много песни, които се предавали от поколение на поколение.

Шъннун и Йенди

В множество трактати Шъннун е отъждествяван с господаря на юга Йенди (Огнения император). Според коментара на Съма Джън към «Шъдзи», Шъннун е роднина и близък съратник на Хуанди. Макар да ги делят 500 години време, те двамата изследвали алхимичните рецепти на безсмъртието и произвеждането на злато.

При коментатора Гао Йоу четем: „Пурпурният император, това е Огненият император, син на Шаодиен, наричан още Божествения земеделец или Шъннун. Той е пребиваващият на Юг бог на огъня”. (Кюнслер 1987: 222). Но ако Шъннун и Йенди са един и същи персонаж, това означава, че Божественият земеделец всъщност е еднояйчният близък на Хуанди. Следва да се отбележи, че един от най-задълбочените изследователи на китайските култове и народни вярвания, шведският учен Бернхард Карлгрен застава зад позицията

на «Гуо-ю»⁴⁶ и други трактати, които отричат връзката между Огнения император и Божествения земеделец. Авторите от династия Хан нататък обаче сякаш не изпитват съмнения за това, че Шъннун и Йенди са едно и също лице, а дори добавят трето име за същия персонаж – Чъди (Пурпурният император), който за пръв път се споменава в „Записки за обредите от Дай Стария“, където четем: „Пурпурният император воювал с Жълтия император в полетата на Банцюен.“ (Кюнстлер 1987: 220–222).

Шъннун царувал 140 години. След смъртта си бил погребан в Чанша, съвременна провинция Хунан. Неговата гробница е запазена и до днес, но се нарича гробницата на Йенди, което отново показва, че в определен момент двата отделни персонажа са се слели в един.

Шъннун обработва земята, изображение в гробница от дин. Хан, датирана ок. 150 г. пр. н. е.

Открито на територията на съвременна провинция Шандун

СУЕЙЖЪН⁴⁷

В «Байху тун-и» и «Шаншу даджуан» Суейжън (още наричан Суейхуан) или Огненият човек е отбелязан като един от Тримата господари. Той е един от героите, за които се смята, че са дарили огъня на хората. В «Байху тун-и» четем: „Кой бил този Суейжън? Той бил този, който триейки дървото, разпалил огъня и научил хората да си готвят гозби. И като хранил така хората, донесъл им полза. Научил ги също да избягват това, което е развалено и отровно.“ В «Шъдзъ»⁴⁸ се отбелязва още, че Суейжън научил хората да ловят риба.

*Илюстрация от The Dragon, Image, and
Детон на Хампдън Дубоуз, Лондон, 1886*

В «Джуандзъ» Суейжън почти винаги се споменава, когато се говори за Фуси или Шъннун, а от гореописаните умения, на които учи хората, се вижда, че Суейжън изземва функциите както на Фуси (откриването на огъня, готвенето), така и на Божествения земеделец (билколечението).

За него се знае твърде малко. Според един от по-пълните митове, един мъдрец тръгнал на далечно пътешествие на запад. Той вървял дълго и накрая попаднал в страната Суеймингуо – Страната на блестящия пламък, която не огрявали нито слънчевите лъчи, нито лунната светлина. А всичко се дължало на това, че цялата страна се намирала под короната на дървото Суейму или Огненото дърво, което спирало светлината.

Мъдрецът седнал да почине под дървото, а когато очите му свикнали с полумрака, той видял, че сред клоните на дървото непрекъснато се запалвали огънчета. Той решил да проучи произхода на огънчетата и видял, че из короната на дървото летяли множество птици с бяло коремче и черно гръбче. Те току кацали в клоните да си починат и почуквали с клюнове кората, а след всяко почукване бликвало такова огънче. Зарадвал се мъдрецът на видяното и решил, че по този начин може да даде огън и на хората. Отчупил няколко клончета от Суейму и се завърнал в своята страна, където показал на всички как да добиват огън с помощта на триене. От тогава започнали да го наричат Огненият човек и за благодарност му поверили управлението на Поднебесната.

БЕЛЕЖКИ

¹ Лу Сюн (1881-1936) – псевдоним на Джуо Шужън, един от най-известните писатели на Китай, смятан за „баща на съвременния китайски книжовен език“.

² В литературата е прието да се наричат „китайски царства“, терминът „царства“ обаче не описва в достатъчна степен характера на тези държавни образувания, тъй като всички те, без Чу и Юе, са се смятали за потомци на Жълтия император и са признавали номиналната власт на джоуския уан, без да се подчиняват реално на неговите разпореждания. В този смисъл, по-подходящият термин би бил „княжества“ и именно него ще използваме в дадената разработка.

³ Дзягу-уън, „Първо писмо върху кости“, – най-старото китайско писмо. Представява пиктографични знаци, издълбани върху животински кости и коруби на костенурки, които служели за предсказване на бъдещето, откъдето произлиза популярното му наименование „Писмо върху гадателни кости“.

⁴ Конфуцианският канон или т. нар. Тринадесетокнижие започва да се оформя по време на император Уди от династия Хан (140–87 г. пр.н.е.), когато за канонични са обявени пет трактата, т. нар. Петокнижие, които включват „Книга на песните“ («Шъдзин»), „Книга на документите“ («Шудзин»), „Канон на промените“ («Идзин»), „Пролети-есени“ («Чунциу») и „Записи за обредите“ («Лидзи»). През династия Тан (618–907) към тях са добавени „Ритуали на династия Джоу“ («Джоули»), „Книга на етикета и обредите“ („Или“), „Хрониката на господин Дзю Циумин“ («Дзюоджуан»), „Хрониката на Гун-ян Гао“ («Гун-янджуан») и „Хрониката на Гулянь“ («Гулянджуан») – последните три са три различни коментара, пояснения към трактата „Пролети-есени“. Тринадесетокнижието напълно се оформя по време на император Уъндзун (827–840), когато са включени последните три книги – „Канон на синовата почителност“ («Сяодзин»), „Беседи и разсъждения“ («Лун-ю») и най-старият китайски речник пояснение на цитати от философски текстове «Ър-я». През династия Северна Сун (960–1127) към останалите е добавен и трактатът «Мъндзъ».

⁵ «世本», «Шъбън» („Сведения за великите родове“), – хроника от периода Воюващи царства (475–221 г. пр.н.е.), започва от Хуанди и завършва с велики родове от периода Пролети-есени (770–475 г. пр.н.е.).

⁶ «帝王世系», «Ди уан шъси» („Генеалогия на владетелите“).

⁷ «帝王世紀», «Ди уан шъдзи» („Записки за императорите и владетелите“), – автор Хуанфу Ми (215–282).

⁸ Планината Тай или Тайшан – най-значимата от Петте свещени даистки планини, намира се в съвременна провинция Шандун.

⁹ «艺文类聚», «И-уън лейдзю» („Литературен сборник подреден по категории“), – литературна сициклопедия, съставна основно от Оу-ян Сюн (557–641), един от тримата велики калиграфи от династия Тан (618-907), наред с Ю Шънан (558–638) и Чу Суйлянь (597–658).

¹⁰ «白虎通义», «Байху тун-и» („Диспути в залата на Белия тигър“), – автор Бан Гу (32?-92), прочут китайски историк.

¹¹ «尚书大传», «Шаншу даджуан» („Разгърнат коментар към трактата «Шаншу»“).

¹² «通鉴外纪», «Тундзиен уайдзи» – написан от Лиу Шу, втората половина на XI век.

¹³ «风俗通皇霸», «Фънсу тун хуапба», или «风俗通义», «Фънсу тун и» („Всеобщо описание на правите и обичаите“), автор Ип Шао (кр. II век)

¹⁴ «春秋元命苞» «Чун-циу юенмин бао» – апокрифен трактат от дин. Хан (II в. пр. н. е.), достигнал до нас само през цитати в други трактати.

¹⁵ 伏羲 (必羲、庖牺、阜羲、太昊、伏羲) Fúxī (Fúxī, Páoxī, Huángxī, Tàihào, Fúxī – изписано с други йероглифи).

¹⁶ «易经», «Идзин» („Канон на промените” или „Книга на промените”), – най-ранният известен китайски философски текст, включен през V в. пр.н.е. в конфуцианското Петокнижие (основните пет трактата на конфуцианското учение). В основата му са залегнали вековни традиции в предсказването на бъдещето с помощта на 64 хексаграми – комбинации от шест черти ин (прекъсната) или ян (непрекъсната).

¹⁷ 女娲 Nǚwā

¹⁸ Най-ранни техни изображения са открити през 1992 г. в гробница от 61 г. пр.н.е. в района на град Сюджоу, провинция Шандун (Бай Юй 2010:333).

¹⁹ Вж. Кюнстлер: 1987, с. 87–88.

²⁰ Според «Шанхайдзин» Високото дърво се намирало на запад, докато «Хуайнандзъ» го поставя в средата на земята, където е райската страна – там всичко цъфти буйно и се ражда от само себе си.

²¹ «淮南子», «Хуайнандзъ» („Философите от Хуайнан”), – трактат от II в. пр.н.е., съдържа конфуциански, даоистки и легистки съждения, изказани в беседи на височайшите гости в двора на княза на Хуайнан Лиу Ан, наречени „Осемте безсмъртни от Хуайнан”.

²² Суейсин – планетата Юпитер.

²³ Вж. Непомнящий: 2002, с. 51–63

²⁴ Според преданията, в планините Кунлун се намирала столицата на Небесния повелител (върховното божество) на земята.

²⁵ Вж. Юань Кэ 1965:24

²⁶ Само божествата можели свободно да се изкачват по небесните стълби, които представлявали определени дървета и планини, свързващи долния земен свят с горния небесен свят.

²⁷ Вж. Юань Кэ 1965:26

²⁸ Уан Чун (27–97) в „Критически разсъждения” («Лунхън») пише, че въпросната битка се е водела между Джуансю и Гунгун за трона на Сина на Небесата, докато при Юен Къ битката се води между повелителя на водата Гунгун и повелителя на огъня Джужун.

²⁹ Гунгун – в «Шанхайдзин» Гунгун е представен с лице на човек, тяло на змия и пурпурни коси. Под името Канхусей се явява и като едно от чудовищата, прогонени от император Шун («Шудзин»).

³⁰ Син на Небето – една от основните титли на китайските императори, част от концепцията за „Мандата на Небето”, според която тронът се заема не по наследство, а от онзи, на когото е връчен Небесен мандат и който притежава всички достойнства, за да е Син на Небето, равен на безсмъртните небесни обитатели.

³¹ Вж. Юань Кэ 1965:23

³² «Чуцъ» („Песни на Чу”) – поетична антология, съставена от първия китайски поет Цю Юен (340–278 г. пр.н.е.), учен и сановник в двора на княжество Чу.

³³ Древните китайци са възприемали Земята като квадратна, а небето като кръгло.

³⁴ „Каталог на планините и моретата”, София, 1985, с. 107, превод – проф. Б. Беливанова

³⁵ 祝融 Zhùróng

³⁶ Вж. Рифтин, Мифологический словарь, Большая русская энциклопедия, М., 1991

³⁷ 神农 Shénnóng

³⁸ Соя, ориз, пшеница, просо и мохар (лудо просо, делидар); в «Лидзи» („Книга на церемониите”) вместо ориз се споменава коноп.

³⁹ 神农氏 Shén nóng shì

⁴⁰ В митологията често се среща мотивът със забременяването от реално или вълшебно животно, което отразява традицията да се определя девствена жрица за животното покровител на рода, която се явява пегова невеста и встъпва с него в мистичен брак. Очевидно майката на Шъннун се е явявала такава жрица, а покровителят на клана Лиешан е бил Небесният дракон.

⁴¹ Вж. Юань Кэ 1965:26

⁴² Уан Дзя, съставител на сборника «Шъ-илзи» («拾遗记»), „Записки за изгубените съчинения”.

⁴³ Вж. Кюнстлер 1987:229

⁴⁴ Уан Фу (II в.) с представител на голяма група интелектуалци, недоволни от провежданата политика в края на династия Хап. В книгата си «Цисенфулу» („Разсъжденията на отшелника”) той представя концепция за идеално управление на базата на доброто образование и поставянето на ръководни постове на хора с изявени качества.

⁴⁵ «神农本草经» („Трактат за корените и тревите на Шъннун”).

⁴⁶ «国语» („Речи на царствата”) – историческа летопис, описваща събитията от периода Западна Джоу (1046–771 г. пр.н.е.) до 453 г. пр.н.е., авторството се приписва на Дзуо Циумин, съвременник на Конфуций.

⁴⁷ 燧人 Sui rén

⁴⁸ «尸子» („Учителят Шъ”) – философски трактат, написан около 338 г. пр.н.е. от Шъ Дзяо, достигнал до наши дни само с фрагменти.

ЛИТЕРАТУРА

1. “Каталог на планините и моретата” и “Небесата питам”. София, Наука и изкуство, 1985, превод проф. Б. Беливанова.
2. **Кюнстлер, М.** Митология на Китай, Български художник. София, 1987.
3. **Непомнящий, Н.** 100 велики загадки на историята. София, Компас, 2002.
4. **Бай Юй.** Иконография образов хтонических божеств Фуси и Нюйва на погребальных барельефах периода Дун Хань (25–220 гг. н. э.), НЖ Известия, РГПУ им. А. И. Герцена, СПб., 2010. № 126, с. 332-337.
5. **Королев, К. М.** Китайская мифология. Энциклопедия. Мидгард, Эксмо, 2007.
6. **Рифтин, Б.** Изучение китайской мифологии и книга профессора Юань Кэ, послесловие, комментарии, библиография, общая редакция книги: Юань Кэ. Мифы древнего Китая. М., 1987.
7. **Юань, Кэ.** Мифы Древнего Китая / Перевод под редакцией Б. Л. Рифтина. М., Наука, 1987.
8. **Roberts, J.** Chinese mythology A to Z, Chelsea House Publications, 2 edition, 2009.
9. **Yang, Lihui., Deming, An, Jessica Anderson Turner.** Handbook of Chinese mythology, ABC-CLIO, 2005.